



فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۲۹، زمستان ۹۷

## تحلیلی آینده‌پژوهانه در بن‌مایه‌های سازنده تصاویر آینده<sup>۱</sup>

محسن طاهری دمنه<sup>۲</sup>

### چکیده

تصاویر آینده ارتباط وثیقی با خواسته‌ها، ارزش‌ها و آرمان‌های انسانی دارند. مهم‌ترین مسئله در تحلیل تصاویر آینده، اهمیت و جایگاه آن‌ها در بروز تغییرات اجتماعی است؛ زیرا تصاویر آینده در کنار ارزش‌ها، مهم‌ترین بلوک‌های سازنده تغییرات اجتماعی هستند و بدین سبب مطالعه آن‌ها حائز اهمیت است. در این راستا، پژوهش حاضر به عنوان یک پژوهش بنیادی - تجربی که در سنت پژوهش‌های کیفی انجام شده است، از روش تحلیل مضمون به منظور بررسی تصاویر آینده در ذهن جوانان استفاده کرده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که تصاویر آینده در بین مشارکت‌کنندگان، از هفت گزاره اصلی ساخته شده است. این گزاره‌ها به ترتیب اینگونه نام‌گذاری شده‌اند: ۱- آثار تاریخی به جای مانده از گذشته، ۲- وزن زمان حال، ۳- در راهی که دیگران قدم گذاشته‌اند، ۴- حدس‌هایی درباره آینده، ۵- سایه جامعه، ۶- حسرت‌ها، عجزها و نداشته‌ها و ۷- فهم آینده. ماهیت اکثر این بن‌مایه‌های سازنده تصاویر آینده ناظر بر این فرضیات است که تصاویر آینده جوانان ایرانی ارتباط عمیقی با تجربه زیست آن‌ها در گذشته و حال داشته و آن‌ها توانایی کمی برای رویاپردازی از یک آینده مطلوب و ایجاد گسست در وضعیت موجود به نفع آن وضعیت مطلوب دارند.

**کلیدواژه‌ها:** آینده‌پژوهی، تصاویر آینده، آینده‌های مطلوب، پژوهش کیفی، تحلیل مضمون.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۳۰

۱. تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۱۵

۲. استادیار گروه آینده‌پژوهی دانشکده علوم و فناوری‌های نوین دانشگاه اصفهان. رایانامه: m.taheri@ast.ui.ac.ir



## ۱. مقدمه و بیان مسئله

آینده‌پژوهی<sup>۳</sup> در یک سطح، ابزاری فکری برای کاوش در برخی جنبه‌های واقعیت است، یعنی آن جنبه‌هایی از آینده که تصور می‌شود در آینده پدید می‌آیند اما آن جنبه‌ها در عین حال بر مسائل کنونی ما در آینده‌های نزدیک اثر گذارند. به بیان دیگر، آینده‌پژوهی دو جنبه دانستن و تغییر را ترکیب می‌کند (پایا و همتی، ۱۳۹۶: ۱۶۵). از این منظر، تصاویر آینده جایگاه قابل توجهی در حوزه آینده‌پژوهی (مطالعات آینده‌ها) دارند، زیرا مطالعه نظام‌مند آن‌ها به ما کمک می‌کند تا درک بهتری از تغییر و تحولات اجتماعی داشته باشیم و چه بسا تقویت برخی تصاویر یاریگر کنشگران اجتماعی در غلبه بر موانع فرهنگی تغییر باشد (Taheri Demneh and Morgan, 2018: 53).

توانایی تصور آینده‌های متفاوت و گوناگون یکی از مشخصه‌های ویژه انسان است. وقتی که جامعه بتواند آینده را به طور مناسبی در راستای اهداف مشترک خود مهار کند، راه‌های بسیاری برای خروج از محصه‌ها و بحران‌های اجتماعی مانند بحران هویت فراهم می‌شود. فرضیه‌های اضافی را می‌توان منسوخ کرد، ارزش‌ها را می‌توان بازبینی کرد و سیستم‌های تجزیه‌گر را می‌توان در راستای تصاویر مشترک جمعی یک‌پارچه کرد. آینده بی‌انتهاست و برخلاف گذشته می‌توان در ساخت آن مشارکت فعال داشت (طاهری دمنه، پورعزت و ذوالفقارزاده، ۱۳۹۴: ۷۳). پولاک<sup>۴</sup> به‌عنوان یک ایده‌آل‌گرای تاریخی مدعی است که «ایده یا اندیشه»، مخصوصاً اندیشه‌های معطوف به آینده، محرک‌های اصلی تاریخ هستند که نوع بشر را به قلمرویی «دیگر» هدایت می‌کنند (Morgan, 2002: 883).

تصاویر آینده، واقعیت اجتماعی، رفتار و تصمیمات ما، از طریق حلقه‌های بازخورد، یکدیگر را تقویت می‌کنند (Kaboli & Tapio, 2017: 4). آینده به استثنای تصاویری که ما از آن در ذهن خود داریم، در زمان حال وجود ندارد اما کاملاً واقعی است. بنابراین با وجود تمام عدم قطعیت‌ها و نامعلومی‌های آینده، حتی در زندگی شخصی خود، نیاز داریم در زمان حال کارهای مشخصی انجام دهیم تا پیامدهای مشخصی را تضمین کنیم (سردار، ۱۳۹۶: ۱۵) و این به تصاویر ما از آینده‌ها برمی‌گردد.

هویت موروثی که تداعی‌گر وزن زمان گذشته است، در کنار هویت نقش‌ها که تداعی‌گر فشار زمان حال است، در ترکیب با هویت مقصد که تداعی‌گر چشم اندازه‌های مشترک مردم یک جامعه است، در شکل‌دهی به تصاویر آینده نقش دارند. این هویت‌های گاه متضاد حاوی ارزش‌ها هستند (طاهری دمنه، پورعزت و ذوالفقارزاده، ۱۳۹۴). ارزش‌ها مجموعه‌ای از معیارها

3. Futures Studies

4. Fred L. Polak



را برای تعریف تصاویر آینده مطلوب و نامطلوب تشکیل می‌دهند و مبنایی را برای ارزیابی هزینه‌ها و تعاریف پیچیده میان تصاویر آینده‌های بدیل در حوزه‌های گوناگون فعالیت، عرضه می‌کنند. از آنجا که ارزش‌ها، مرجعی برای ارزیابی گذشته و حال و علت و معلول‌های مفروض و همراه با این باورها، برای تعریف امیدها و ترس‌ها فراهم می‌سازند، نقشی محوری و بنیادی ایفا می‌کنند (Bell, Mau, 1971: 327).

تصاویر آینده وجوه، عناصر و ابعاد بسیاری دارند. آن‌ها پدیده‌های نامتجانسی هستند. هر یک از اجزای آن‌ها پتانسیل عملی یا کارکرد ویژه‌ای را معرفی می‌کند. بنابراین می‌توان ادعا کرد که فهم تغییرات اجتماعی مستلزم درک تصاویر آینده به عنوان نقشه‌های راه در دسترس و چگونگی انتخاب این تصاویر توسط افراد است. آنچه باورهای اصولی و علی‌نمیده شده‌اند، «نقشه‌های راه» قدرتمندی هستند که از مؤلفه‌های هویتی<sup>۵</sup> تشکیل شده‌اند. اگر بازیگران اجتماعی با قاطعیت از پیامدهای کنش‌های خود، آگاهی و شناخت نداشته باشند، این تأثیرات مورد انتظار کنش‌هاست که آن پیامدها را تشریح می‌کند و تحت شرایط عدم قطعیت، انتظارات تا حد زیادی به باورهای علی وابسته است. چنین باورهایی تعیین می‌کنند که از میان ابزارهای بسیار، کدام یک برای دستیابی به اهداف مطلوب مورد استفاده قرار خواهند گرفت و رفتار را توسط الگوهای علی مسلم هدایت می‌کند. ایده‌های اصولی این امکان را برای افراد به وجود می‌آورند که با وجود عدم قطعیت، مطمئن رفتار کنند. سرانجام، زمانی که تصاویر آینده با مباحث سیاسی به هم می‌پیوندند و هنگامی که در طراحی سازمانی مد نظر قرار می‌گیرند، تأثیر قدرتمندی بر چیدمان‌های سازمانی و اجتماعی در حال ظهور دارند (Aligica, 2011: 613).

تصاویر آینده به عنوان ارزش‌های درونی انتظارات، معنایی قوی برای جوانان در آماده شدن برای مواجهه با فضای ممکنات آینده، درک آن‌ها از اهداف و در انتخاب ابزار برای دستیابی به این اهداف، به همراه دارد. گزینش مرتبط و سپس انتخاب ابزارهای مفید، واقعی و منطقی که با آن به هدف خود برسند، در واقعیت در حال تغییر امروز، ساده نیست. این موضوع بر اهمیت درک تصاویر جوانان از آینده و استنباط آن تصاویر تأکید می‌کند، تا بتوان آن‌ها را تحلیل و اگر لازم شد، اصلاح کرد (Rubin, 2013: 43).

فهم تصاویر آینده مربوط به جوانان نه تنها منجر به شناخت بهتر آینده‌های محتمل مربوط به آن‌ها می‌شود، بلکه اطلاعات قابل توجهی در مورد انگیزه‌های فعلی، تصمیمات و انتخاب‌هایشان به دست می‌دهد (Kaboli and Tapio, 2017: 2).

دیدگاه ما در مورد آینده نوع تصمیماتی را شکل می‌دهد که اکنون می‌گیریم. هر

۵. در اینجا منظور هر سه گونه هویت، یعنی هویت موروثی، هویت نقش‌ها و هویت مقصد است.

تصمیمی شامل فرضیاتی در مورد آینده است. به زعم بل، مهم‌ترین و بنیادی‌ترین پرسش‌های آینده‌پژوهان، مواردی این چنینی‌اند: تصویرهای آینده چه ماهیتی دارند؟ علل پیدایش آن‌ها چیست؟ و هر یک، چه پیامدهایی دارند؟ (بل، ۱۳۹۲: ۱۷۳).

مطابق آنچه گفته شد، این پژوهش دو هدف عمده را دنبال می‌کند. اول آنکه شناختی اولیه اما درست از مفهوم تصاویر آینده ارائه دهد و بین‌مایه‌های سازنده تصاویر آینده در ذهن جوانان را کشف و در معرض نقد قرار دهد و دوم آنکه به نقش آینده‌پژوهی در فعال ساختن کنشگری جوانان بپردازد. شناخت عناصر سازنده تصاویر به آینده‌پژوهان این امکان را می‌دهد که جنس تصاویر آینده را درک و برای بازبینی و یا تغییر دادن آن‌ها به سمتی دیگر، در سه سطح رخداد (اقدامات)، رفتار و ساختار بینش عمیقی داشته باشند؛ چرا که تغییر اقدامات مستلزم شناخت رفتارها در بافتار اجتماعی و سطح زیرین این رفتارها یعنی ساختارهای اجتماعی است. این همان مفهومی است که در تفکر سیستمی و یا در تحلیل لایه‌های علی<sup>۶</sup> به دنبال آن هستیم و آینده‌پژوه در نقش کنشگر اجتماعی به دنبال ساخت تصاویر مطلوب از آینده در قالب گفتمان آرمانش‌هری از کانال تأثیر بر تصاویر آینده است.

## ۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر از منظر هدف، بنیادی - تجربی است و در سنت پژوهش‌های کیفی انجام شده است. فرایند انجام تحقیق در نمودار شکل ۱ زیر نشان داده شده است.



شکل ۱. نمودار فرایند انجام پژوهش



این پژوهش در میان دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران صورت گرفت (نمونه گیری از گروه‌های مورد). روند کار به گونه‌ای بود که بعد از مطالعه و بررسی‌های عمیق و استفاده از نظر خبرگان داخلی و خارجی در حوزه آینده پژوهی، سؤال‌های مصاحبه نهایی و مصاحبه با دانشجویان داوطلب آغاز شد. بعد از آن با روش گلوله برفی و یا دعوت مستقیم توسط مصاحبه کننده (نمونه گیری موردی)، مابقی مصاحبه‌ها انجام و مصاحبه‌ها تا حد اشباع نظری ادامه یافتند. در کل ۱۷ مصاحبه در این تحقیق انجام گرفت. در فرایند انجام مصاحبه، به مصاحبه‌شوندگان اجازه داده می‌شد تا درباره جزئیات مربوط به موضوع اصلی به اندازه شناخت و تجربه‌های خود نظر دهند. برای افزایش دقت و درستی تجزیه و تحلیل داده‌ها، تمامی مصاحبه‌ها ضبط و سپس هر مصاحبه به طور جداگانه، واژه به واژه حروف نگاری شد. پژوهشگر، هر مصاحبه و یادداشت را بلافاصله در ۴۸ ساعت اول با دقت و سطر به سطر مطالعه و مفاهیمی که به ذهنش می‌رسید را یادداشت می‌کرد. این مرحله از نخستین مراحل تجزیه و تحلیل در پردازش داده‌های حاصل از مصاحبه است که اصطلاحاً به آن کدگذاری اولیه می‌گویند. برای تعیین پایایی مصاحبه‌ها از روش‌های پایایی باز آزمون و پایایی میان دو کدگذار استفاده و پایایی مصاحبه‌های انجام شده به اثبات رسید.

### ۳. یافته‌های پژوهش

به منظور کاربست تحلیل مضمون و تجزیه و تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، ابتدا متن هر مصاحبه از روی صدای ضبط شده از جلسه مصاحبه، پیاده‌سازی و با استفاده از یادداشت‌های برداشته شده طی جلسات مصاحبه تکمیل گردید. سپس با مطالعه دقیق این متون، در ابتدا برای هر یک از مصاحبه‌های تهیه شده تمامی ایده‌های مستقل در قالب مفاهیم و مضامین فرعی شناسایی و در ادامه از ترکیب مضامین فرعی، به ساخت مضامین اصلی پرداخته شد. قبل از پرداختن به تحلیل مضمون و برای آنکه در فرایند کدگذاری، راحت تر به تحلیل مصاحبه‌ها پرداخته شود، ابتدا برای هر کدام از سؤالات مصاحبه یک کد اولیه طراحی گردید. این کدها در جدول ۱ آمده‌اند.

جدول ۱. کدهای کلامی مربوط به سؤالات مصاحبه

ردیف	سؤال مصاحبه	کد اختصاص یافته
۱	لطفاً مختصری در مورد خودتان صحبت کنید.	مختصری درباره خود
۲	در حال حاضر چه چیزی در کانون توجه شما قرار دارد؟ در واقع تمرکز شخصی شما روی چیست و چرا؟ (کانون توجه شما)	مشغولیت کنونی
۳	الان چه موضوعی در جامعه است که بیشتر از همه توجه جامعه را به خودش جلب کرده است؟ (کانون توجه جامعه)	مشغولیت جامعه



کلمه آینده	کلمه آینده برای شما تداعی کننده چه چیزی است؟	۴
مالکان آینده	به نظر شما، چه کسانی توانایی بیشتری برای تأثیرگذاری بر روی آینده دارند؟ در واقع چه گروهی را مالک آینده می‌دانید؟	۵
آرمان شهر	از نظر شما، آیا جامعه ما آرمان شهری دارد؟ آیا خود شما آرمان شهری دارید؟	۶
فشار گذشته، کشش آینده	فرض کنید دو چیز شما را حرکت می‌دهد. یکی گذشته مثل خاطرات، خانواده، شهر، قومیت یا از این قبیل چیزها و دیگری هم آینده مانند آرزوها، خواسته‌ها و آرمان‌ها. فکر می‌کنید در حال حاضر کدام یک از این دو مقوله بیشتر منجر به حرکت رو به جلوی شما می‌شوند. فشار گذشته یا کشش آینده؟	۷
اختیار یک روزه	اگر برای یک روز اختیار جامعه در دست شما باشد، چه چیزی را تغییر می‌دهید؟	۸
قهرمان آینده	اگر شما نویسنده یک داستان باشید، قهرمان داستان شما کیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟	۹
شغل آینده	دوست دارید در آینده به کدام صندلی تکیه بنزید؟	۱۰
بهترین و بدترین	تصور می‌کنید بهترین و بدترین اتفاقی که می‌تواند در آینده برای شما بیفتد، کدام است؟	۱۱
پیشگویی بزرگ	فرض کنید شما پیشگو هستید و گوی بلورینی برای پیشگویی جلوی شماست. چه چیزی در آن می‌بینید؟	۱۲
روزنامه ۱۳۹۷	تیتراژ روزنامه‌ای که در همین روز در سال ۱۳۹۷ منتشر می‌شود را بنویسد.	۱۳
۱۴۱۰	تصور کنید امروز یک روز بهاری در سال ۱۴۱۰ است. یعنی ۱۷ سال بعد. در آن زمان شما مشغول چه کاری هستید؟ یک روز زندگی خود را به اختصار توضیح دهید.	۱۴
امید ۱۰ سال بعد	جمله زیر را کامل کنید: امیدوارم تا ۱۰ سال آینده ...	۱۵
بعید می‌دانم	جمله زیر را کامل کنید: بعید می‌دانم تا ۱۰ سال آینده ...	۱۶
ترس	مهم‌ترین ترس شما چیست؟	۱۷



تفاوت زندگی فرزندان	اگر شما صاحب فرزندی بشوید (یا شاید هم هستید)، فکر می کنید، وقتی به سن کنونی شما برسد، چه دنیایی دارد؟ چه چیزهایی شبیه و چه چیزهایی متفاوت از زمان حال است؟	۱۸
آموزش فرزندان	اگر بتوانید مسائلی را از اکنون به فرزندان آموزش دهید، آن آموزش ها چیستند؟	۱۹
تفاوت سبک والدین	فکر می کنید چه تفاوتی بین سبک مادر شدن (پدر شدن) شما و سبک مادر شدن (پدر شدن) فرزندانتان وجود خواهد داشت؟	۲۰
فصل آخر	اگر زندگی شما شبیه به یک کتاب باشد و خود شما نویسنده آن کتاب باشید، فکر می کنید فصل آخر را چگونه بنویسید؟ داستان شما چگونه پیش می رود؟	۲۱
سؤال پرسیده نشده	اگر چیزی به ذهن شما می رسد که من باید بشنوم و در مورد تصاویر آینده است، ممنون می شوم بیان کنید.	۲۲

در ادامه و در جدول ۲، نتایج حاصل از انجام مرحله اول تحلیل مضمون ارائه شده است. هر کدام از مصاحبه ها چندین بار مطالعه و کدهای اولیه از آن ها استخراج گردید. گاهی برای انتقال بهتر موضوع، کدهای اولیه به صورت استعاری بیان شدند. در ستون نمونه متن، برخی از جمله های معرف کدهای اولیه و سؤالی که با پاسخ به آن (با توجه به کدهای اختصاص داده شده به سؤالات در جدول ۱) متن به دست آمده است، آمده اند.

### جدول ۲. کدهای اولیه مرتبط با تصاویر آینده، به دست آمده از متن مصاحبه ها

ردیف	نمونه متن (گزاره های کلامی)	کدهای اولیه <sup>۷</sup>	بسامد یا تعداد تکرار
۱	مسئله ادامه تحصیل فکرم را مشغول کرده است (مشغولیت کنونی)؛ مسئله تحصیلم در بلندمدت برایم مهم است (مشغولیت کنونی)؛ موفقیت تحصیلی من (آرمان شهر)؛ من به دنبال پذیرش گرفتن برای دکتری هستم (مشغولیت کنونی)؛ دانشجویان اطراف من اکثراً به دکتری فکر می کنند تا کار، چون راحت تر است (مشغولیت جامعه)؛ به فکر اخذ مدرکی هستم که هر جا درخواست کار داشتم، راحت قبولم کنند (مشغولیت کنونی).	تحصیل و باز هم تحصیل	۱۳

۷. کدها به صورت استعاری بیان شده اند تا راحت تر بتوان آن ها را در نظر آورد. بنابراین ممکن است در ذهن خوانندگان مختلف کمی تفاوت معنا ایجاد شود. به هر حال در پژوهش های کیفی محقق به دنبال برجسته سازی بر روی مفاهیم است تا از این رهگذر بتواند نقشه کلی حاکم بر جریان مفاهیم را کشف کند. درست مثل دیوار اتاق یک کار آگاه جنایی که پر است از کاغذهای کوچکی که هر کدام به یک گوشه از یک حادثه اشاره دارند.



۱۴	پایبند به خانواده	بدترین اتفاق در این لحظه این است که برای خانواده‌ام مشکلی پیش بیاید (بهترین و بدترین)؛ فوت عزیزان بدترین اتفاق است (بهترین و بدترین)؛ خانواده من بخشی از آرزوهای من است که دوست دارم جزئی از همین خانواده باشم (فشار گذشته، کشش آینده)؛ فکر می‌کنم از دست دادن خانواده بزرگ‌ترین ترس است (ترس)؛ همان خانواده شاد و سالمی که دارم در آینده هم باشند (بهترین و بدترین اتفاق)؛ از هم‌پاشیدگی خانواده‌های ایرانی (ترس)؛ سایه پدر و مادرم بالای سرم باشد (امید ۱۰ سال بعد).	۲
۱۰	تشکیل خانواده	الان کسی فکر را مشغول کرده، یک رابطه عاطفی (مشغولیت کنونی)؛ دخترها و پسرها در سن من به ازدواج فکر می‌کنند و بچه‌دار شدن (مشغولیت جامعه)؛ خانواده - ای که می‌خواهم تشکیل دهم، ازدواج مهم‌ترین مسئله است (کلمه آینده)؛ دغدغه جامعه ازدواج و تشکیل خانواده است (مشغولیت جامعه)؛ با کسی زندگی کنم که واقعاً زندگی خوبی باشد (بهترین و بدترین)؛ با کسی وارد زندگی بشوم که بعداً بفهمم کسی نیست که من می‌شناختم مثلاً معتاد و خلاف کار شود (بهترین و بدترین)؛ شاید دو فرزند داشته باشم (امید ۱۰ سال بعد).	۳
۸	مهاجرت	دوست دارم ۱۰ سال بعد برای ادامه تحصیل خارج از کشور باشم (پیشگویی بزرگ)؛ برای نسل ما این طور بود که اکثراً قصد فرار از اتفاقات را داشتند (پیشگویی بزرگ)؛ نخبه‌ها در داخل با مشکل مواجه می‌شوند و مجبور می‌شوند کشور را ترک کنند (مالکان آینده)؛ من به دنبال پذیرش گرفتن برای دکتری هستم (مشغولیت کنونی)؛ سال ۸۸ دوستانم از ایران رفتند و عملاً باعث شد من هم دوره‌های سعی کنم از ایران بروم، ولی نشد. نمی‌دانم می‌توانستم از این اتفاق آگاهانه فرار کنم یا نه (فشار گذشته، کشش آینده).	۴





۸	احساس فناوری	دوست دارم بدانم تکنولوژی‌ها در آینده چه نقشی دارند (کلمه آینده). علم و تکنولوژی مسئله است (روزنامه ۱۳۹۷)؛ فکر می‌کنم انتقال تکنولوژی به حدی راحت می‌شود که وقتی کسی چیزی را کشف می‌کند برای همه محسوب می‌شود (سوال پرسیده نشده)؛ تکنولوژی به ما نشان می‌دهد که آینده به سمت خوب شدن پیش می‌رود (پیش‌گویی بزرگ).	۵
۱۴	نگرانی در مورد محیط زیست	چه بلایی سر محیط زیست می‌آید؟ (کلمه آینده)؛ آرمان‌شهر من نابودکننده محیط زیست نیست (آرمان‌شهر)؛ نقش محیط زیست پررنگ‌تر می‌شود (روزنامه سال ۱۳۹۷)؛ بحران بی‌آبی و جنگ منطقه‌ای برای آب (روزنامه سال ۱۳۹۷)؛ مسئله آلودگی و سلامت (روزنامه ۱۳۹۷)؛ آرمان‌شهر من جایی خوش آب‌وهواست، شلوغ و پرترافیک نیست (آرمان‌شهر)؛ اخبار در مورد فجایع طبیعی (روزنامه ۱۳۹۷)؛ به محیط زیست فکر می‌کنم، توسعه، پایدار باشد (اختیار یک روز)؛ آب شیرین تمام خواهد شد (پیشگویی بزرگ).	۶
۵	اقتصاددانان همه چیزدان	دانشگاهیانی که اقتصاد بلد هستند (مالکان آینده)؛ ۱۰ سال آینده، اقتصاددانان آینده را در دست دارند (مالکان آینده).	۷
۶	من مهم هستم نه دیگران	الان به نظرم در جامعه اکثراً به خودشان توجه می‌کنند نه دیگران (آرمان‌شهر)؛ من آدم خودخواهی هستم و آرمان‌شهر ندارم بلکه آرمان‌خانه دارم (آرمان‌شهر)؛ امیدوارم تا ۱۰ سال بعد همه راضی و خوشحال باشند و من هم تویوتا نکرورز بخرم (امید ۱۰ سال بعد).	۸
۱۱	آرامش، سلسله‌ای از روزهای خوش	مسائل مالی مهم هستند اما نه به اندازه بعد روحی (آرمان‌شهر)؛ اینکه در آینده آرامش داشته باشم خیلی برام مهم است (آرمان‌شهر)؛ هیچ کینه و کدورتی از کسی نداشته باشم، همه کارها را انجام داده باشم، با آرامش و شاد تمام شود (فصل آخر)؛ زندگی با آرامش داشته باشم (بهترین و بدترین)؛ آینده یعنی زندگی آرام با کسی که واقعا دوستش داشته باشم (کلمه آینده).	۹



	گذشته راه آینده است	<p>اشتباه‌های گذشته را تکرار نخواهم کرد (فشار گذشته، کشش آینده)؛ همه گذشته‌ام را دوست دارم (مختصری درباره خود)؛ ترکیبی از گذشته و آینده است (فشار گذشته، کشش آینده)؛ بحث هسته‌ای که بعید می‌دانم حل شده باشد (روزنامه سال ۱۳۹۷)؛ محدودیت‌های فضای دخترانه و پسرانه حل شود که عقده‌های بازی درنیاورند (آموزش فرزندان)؛ بافت فکری از قبل وجود دارد (کلمه آینده)؛ تجربه‌ها مهم هستند (فشار گذشته، کشش آینده)؛ در ۱۰ سال بعد هم تقریباً در همین موقعیت خواهم بود (فشار گذشته، کشش آینده)؛ چیزی که خودم در دوره ابتدایی به آن نرسیدم برای فرزندم پیاده می‌کنم (آموزش فرزندان)؛ الان که اینجا هستم در راستای همان چهار سالی است که کارشناسی بودم (مختصری درباره خود)؛ فضای سیاسی و اجتماعی جامعه، داعش و مسئله هسته‌ای (مشغولیت کنونی)؛ آینده من را پیش می‌کشد چون گذشته خوبی نداشتم (فشار گذشته، کشش آینده)؛ جایی که هرکسی حق دارد عقیده خودش را بیان کند، به آدم‌ها و فکرشان توهین نمی‌شود، دزدی و اختلاس وجود ندارد (آرمان‌شهر)؛ همان مسائلی که از آینده من را به خودشان جذب می‌کنند در قالب ارزش‌های ملی، قومی و مذهبی من هستند که با توجه به این‌ها آینده‌امی بینم (فشار گذشته، کشش آینده)؛ بحث انرژی هسته‌ای که تا چهار سال دیگر حل نخواهد شد (روزنامه ۱۳۹۷)؛ مشکل انرژی هسته‌ای حل شده باشد (امید ۱۰ سال بعد)؛ گذشته سهم بیشتری دارد چون ما هنوز خیلی تصویر درستی از آینده نداریم، ولی گذشته سال‌هاست که با ما زندگی می‌کند (فشار گذشته، کشش آینده)؛ آینده برای من آرزوهای درازی بوده که به آن‌ها نرسیدم (کلمه آینده)؛ ما جامعه فرزنددوستی هستیم و دوست داریم به جاهایی که خودمان نرسیدیم فرزندانمان برسند (اختیار یک روزه)؛ مسئله انرژی هسته‌ای (روزنامه ۱۳۹۷)؛ خاطراتی که در گذشته داشتم، می‌خواهم به آن‌ها برسم (فشار گذشته، کشش آینده)؛ جنگ گریبان ایران را هم خواهد گرفت (پیشگویی بزرگ).</p>	۱۰
--	------------------------	--	----



۹	جامعه هیپی <sup>۸</sup>	دوست دارم همه خوشحال باشند پس به همه آزادی می‌دادم هر چند خودم مذهبی هستم (اختیار یک روزه)؛ احساس می‌کنم فضای یأس و ناامیدی بر جامعه حاکم است، من این فضا را تغییر خواهم داد و روحیه امید به آن‌ها خواهم داد (اختیار یک روزه)؛ فکر می‌کنم در آینده جامعه شادتری خواهیم داشت (پیشگویی بزرگ)؛ امیدوارم تا ۱۰ سال بعد همه راضی و خوشحال باشند (امید ۱۰ سال بعد).
۹	کارخانه یا دانشگاه	دوست داشتم کارخانه داشتم، اگر وارد مقطع دکتری بشوم قطعاً به استاد شدن فکر می‌کنم (شغل آینده)؛ نمی‌دانم تصویرم برای هیئت علمی شدن آگاهانه است یا نه (فشار گذشته، کشتش آینده)؛ تدریس در دانشگاه را خیلی دوست دارم (شغل آینده)؛ به نظر من محصلان هستند که در آینده کارخانه می‌سازند و شغل ایجاد می‌کنند و وارد بازار کار می‌شوند (مالکان آینده)؛ در دانشگاه تدریس کنم (بهترین و بدترین اتفاق).
۸	معمولی‌های قهرمان	آدم‌های معمولی هم می‌توانند کارهای مهمی انجام دهند (قهرمان آینده)؛ خانمی که نه سوپرمن است و نه آدمی از جنسی خاص (قهرمان آینده)؛ آدم‌های معمولی که گاهی از راه راست هم منحرف می‌شوند (قهرمان آینده).
۸	ترس‌ها = از دست دادن <sup>۹</sup>	انفجار زمین؛ مردن، از دست دادن هدف‌ها (بهترین و بدترین)؛ کنترلی روی مسائل ندارم (ترس)؛ در زمان خاص توانم به چیزی که برنامه‌ریزی کرده‌ام برسم (ترس)؛ این‌هایی که دارم را از دست بدهم (بهترین و بدترین)؛ فکر می‌کنم از دست دادن خانواده بزرگ‌ترین ترس من است (ترس)؛ آرمان شهری ندارم چون ایده آل‌هایی می‌سازم و بعد دنبال نمی‌کنم ترجیح می‌دهم هر چه پیش آید خوش آید (آرمان شهر).
۳	عصر اسطوره‌های ورزشی	ایران در مسابقات آسیایی قهرمان خواهد شد (روزنامه ۱۳۹۷)؛ اخبار ورزشی خوبی خواهیم داشت، والیبال که تازه شکوفا شده، موفقیت‌های بین‌المللی (روزنامه ۱۳۹۷)؛ اگر روزنامه ورزشی باشد در آینده موفقیت‌های ورزشی (روزنامه ۱۳۹۷).

۸. هیپی از یک ترانه با همین نام اقتباس شده است. موزیک ویدئوهای زیادی بر روی آهنگ «خوشحال» (Happy) ساخته فرل ویلیامز در کشورهای مختلف دنیا ساخته شد.

۹. همه ترس‌ها در بین نمونه آماری این پژوهش، از نوع «از دست دادن» هستند، این مسئله می‌تواند در روانکاوی اجتماعی تحقیق شود. چرا ما ترسی از به دست نیاموردن نداریم؟ احتمالاً پژوهش در این زمینه ما را به نتایج قابل توجهی رهنمون می‌سازد.



۷	همینی که هست	سر کارم، ناهار می خورم، نماز می خوانم و میروم خانه (۱۴۱۰)؛ ازدواج کردم و شاید مسافرت بروم (۱۴۱۰)؛ ماشین خوبی دارم، ازدواج کردم و در کنار خانواده احساس آرامش می کنم. در کنار پدر و مادرم هستم (۱۴۱۰)؛ فکر می کنم بچه داشته باشم و مشغول تدریس باشم (۱۴۱۰)؛ نوع زندگی ما ترکیبی است از آن چیزی که تا حالا گذراندیم و نگاه و بینش و معرفتی که ما به جامعه پیدا کردیم و آن تکنولوژی هایی که ما را احاطه کرده اند (تفاوت سبک والدین).	۱۶
۱۶	اقتصاد راه خود را می رود	بعید می دانم اقتصاد رشد کند (بعید می دانم)؛ بخشی از آرمان شهر من اقتصادی است (آرمان شهر)؛ من اقتصاد را تغییر خواهم داد (اختیار یک روزه)؛ موفقیت اقتصادی می تواند بهترین اتفاق باشد (بهترین و بدترین)؛ الان در جامعه گفتمان حول اقتصاد است (مشغولیت جامعه)؛ اختلاف طبقاتی در جامعه کمتر شده باشد (۱۴۱۰)؛ سعی می کردم فاصله طبقاتی را کم کنم، مدل هزینه کردن برای جامعه ما مشخص نیست، مردم از فقر رنج می برند (اختیار یک روزه)؛ هیچ فقری در دنیا نباشد (بعید می دانم)؛ وضع مالی خوب شود و گشایش اقتصادی برایشان ایجاد شود و خوش بگذرانند (مشغولیت جامعه)، مسئله اقتصادی (روزنامه ۱۳۹۷)؛ همه به دنبال پول هستند (مشغولیت جامعه).	۱۷
۱	مفهوم علم و دانشگاه	مفهوم علم و دانشگاه فرق خواهد کرد (تفاوت زندگی فرزندان).	۱۸
۵	لا اکراه فی اعتقادات	اعتقاداتشان فرق خواهد کرد (تفاوت زندگی فرزندان)؛ فکر نمی کنم مسائل مذهبی برایشان مهم باشد (تفاوت زندگی فرزندان).	۱۹
۱	مثل مادرم برای فرزندم	با توجه به تربیت مادر خودم (آموزش فرزندان).	۲۰
۵	خانواده نه خوابگاه	برای من نقش خانواده مهم است، احساس می کنم الزامات حضور در خانه را هم زیاد می کنم (تفاوت سبک والدین)؛ بچه ها الان کمتر به تعاملات فامیلی علاقه نشان می دهند (تفاوت سبک والدین).	۲۱



۱۱	اصول پایدار با جزئیاتی متفاوت	برخی اصول پایدارند، منظوم اصول اعتقادی نیست اما جزئیات فرق دارند (تفاوت سبک والدین)؛ بنیاد اخلاقی و فکری که از پیشینیان می‌گیرم، دوست دارم به فرزندانم هم منتقل بشود (تفاوت سبک والدین)؛ آزادی خواهم داد اما اخلاقیات را اصل قرار خواهم داد (تفاوت سبک والدین)؛ دوست دارم اعتقاداتم را انتقال بدهم (آموزش فرزندان)؛ زندگی اصولی دارد که همیشه بوده و هست (تفاوت زندگی فرزندان).	۲۲
۲	فصل آخر، کمی تأمل <sup>۱۰</sup>	به مرگ فکر می‌کنم (فصل آخر)؛ به اشتباهاتم فکر می‌کنم (فصل آخر).	۲۳
۵	همه نگران‌اند	من زیاد با وسایل نقلیه عمومی رفت‌وآمد می‌کنم، به نظرم دغدغه همه اقتصاد است (مشغولیت جامعه)؛ اقتصاد کانون توجه جامعه است (مشغولیت جامعه).	۲۴
۵	آینده ساختنی است؟	آینده لزوماً چیزی نیست که ما هیچ نقشی نداشته باشیم (کلمه آینده)؛ دوست دارم بعد از مرگم از من یاد کنند و بگویند این‌ها حاصل تلاش ... است (فصل آخر)؛ به این فکر می‌کنم که آیا آینده را خودم خواهم ساخت یا ناگهانی اتفاق می‌افتد (کلمه آینده).	۲۵
۶	قدرت در سیاست	قدرت سیاسی دربرگیرنده همه انواع قدرت است. مالک آینده سیاسیون هستند (مالکان آینده)؛ دوست دارم ساختار سیاسی را عوض کنم (اختیار یک روزه)؛ تقابل رهبری و دولت آن زمان (روزنامه سال ۱۳۹۷)؛ همیشه سیاست قدرتمند است (مالکان آینده).	۲۶
۵	همه برابرند، جامعه برابرتر <sup>۱۱</sup>	من برای تربیت فرزندم تلاش می‌کنم اما فکر کنم شرایط جامعه طوری باشد که این تربیت اثری نداشته باشد (آموزش فرزندان)؛ ما سعی داریم تربیتی که مدنظر ماست فراهم کنیم، ولی اینکه چقدر تأثیر داشته باشد، این خیلی مهم است (تفاوت زندگی فرزندان)؛ تربیت بچه‌ها اجتماعی‌تر می‌شود (تفاوت سبک والدین)؛ بچه‌های آینده شیطنت بیشتری دارند و کنترل آن‌ها سخت‌تر است (تفاوت سبک والدین).	۲۷

۱۰. بدون استثنا، همه مصاحبه‌شوندگان برای پاسخ به این سؤال تأملی سخت می‌کردند، اما به نظر محقق همه جواب رانمی‌گفتند، یا نمی‌دانستند که بگویند.

۱۱. استعاره‌ای است از قدرت بیشتر جامعه نسبت به اراده مستقل افراد آن در تأثیرگذاری بر آینده (برگرفته از کتاب قلعه حیوانات نوشته جورج اورول).



۶	زنان روی نیمکت‌های جلو	یکی از مسائلی که باعث عقب‌ماندگی ماست، نقش زنان است، نباید نگاه تبعیض‌آمیز باشد (آرمان‌شهر)؛ قطعاً یک خانمی که نه سوپرمن است نه یک آدم خاص (قهرمان آینده)؛ دوست دارم مدیرعامل یک شرکت باشم که همه زن باشند (شغل آینده)؛ به خاطر وضعیت جامعه، قهرمانم را یک زن انتخاب می‌کنم (قهرمان آینده).	۲۸
۴	وطنم؛ پارهٔ تنم	دوست دارم بعد از اتمام تحصیل به کشور خودم برگردم (پیشگویی بزرگ)؛ اگر به یک کشور دیگر بروم ایده‌آلم این است که برگردم البته مطمئن نیستم (۱۴۰۱).	۲۹
۳	خیلی دور	تصویرهای آینده، اینکه مثلاً ۱۰ هزار سال دیگر به کجا می‌رسیم (سؤال پرسیده نشده)؛ در مورد آینده‌های خیلی دور، من فکر می‌کنم تمدن اسلامی در راه است (سؤال پرسیده نشده).	۳۰

قبل از آنکه به استخراج مضامین اصلی پرداخته شود، لازم است تا مانند مرحلهٔ استخراج مضامین فرعی، دفعات زیادی بر روی آنچه در جدول ۲ آمده است، با دقت امعان نظر شود. از رهیافت حرکت رفت و برگشتی و تکرار است که می‌توان رابطه میان مضامین فرعی را آشکار کرد. در نهایت نتایج این آشکارسازی در جدول ۳ ارائه شده است.

### جدول ۳. مضامین اصلی و فرعی مربوط به تصاویر آینده

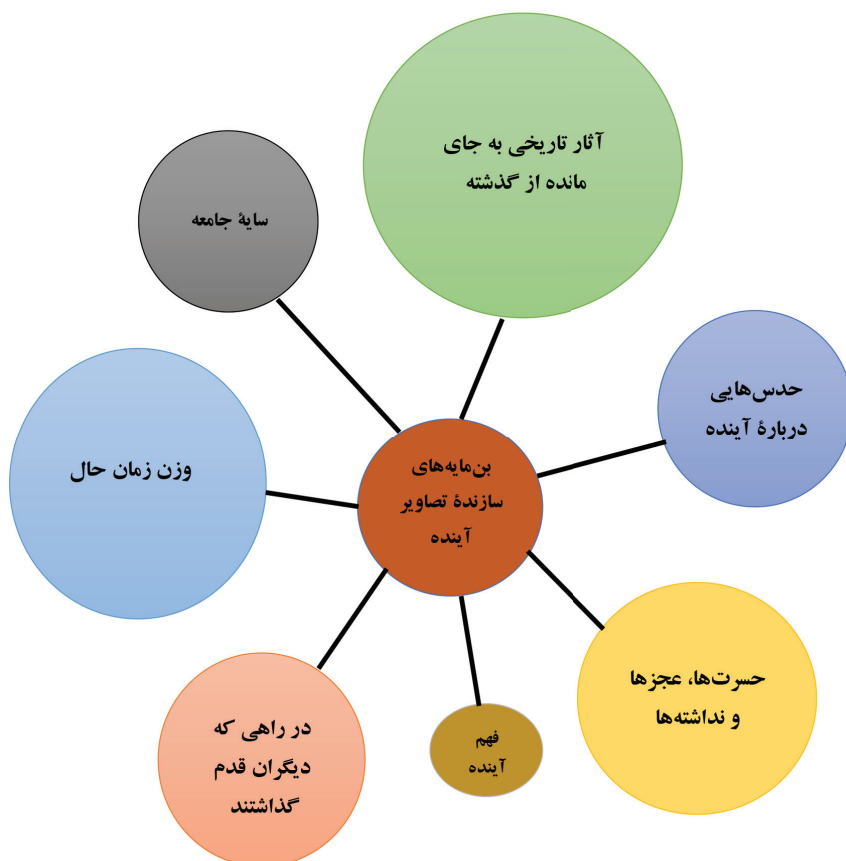
ردیف	مضامین اصلی	مضامین فرعی	مجموع تکرارها
۱	آثار تاریخی به جای مانده از گذشته <sup>۱۲</sup>	گذشته راه آینده است	۶۷
		همینی که هست	
		مثل مادرم برای فرزندم	
		پایبند به خانواده	
		اصولی‌یابدار با جزئیاتی متفاوت	
۲	در راهی که دیگران قدم گذاشتند	تحصیل و باز هم تحصیل	۳۰
		کارخانه یا دانشگاه	
		مهاجرت	

۱۲. این لفظ از آن جهت انتخاب شد که به خاطر کاربرد زیاد در رسانه‌ها، به گوش شناسان و تداعی‌کنندهٔ مفهومی است که مدنظر محقق است.



۵۵	عصر اسطوره‌های ورزشی	وزن زمان حال	۳
	نگرانی در مورد محیط زیست		
	قدرت در سیاست		
	زنان روی نیمکت جلو		
	اقتصاد راه خود را می‌رود		
	اقتصاددانان همه چیزدان		
	همه نگران‌اند		
۴۸	آرامش، سلسله‌ای از روزهای خوش	حسرت‌ها، عجزها، نداشته‌ها	۴
	جامعه هیپی		
	وطنم؛ پاره تنم		
	معمولی‌های قهرمان		
	ترس‌ها = از دست دادن‌ها		
	من مهم هستم نه دیگران		
فصل آخر، کمی تأمل	سایه جامعه	۵	
همه برابرند، جامعه برابرتر			
تشکیل خانواده	حدس‌هایی درباره آینده	۶	
احساس فناوری			
مفهوم علم و دانشگاه			
لا اکراه فی اعتقادات			
خانواده نه خوابگاه			
آینده ساختنی است			
۳	نزدیک نه، ولی خیلی دور	فهم آینده	۷

۳۰ مضمون فرعی شناسایی شده در مرحله اول، در نهایت، در قالب ۷ مضمون اصلی بازآرایی شدند. نتیجه در شکل ۲ آمده است.



شکل ۲. مضامین اصلی سازنده تصاویر جوانان از آینده

در شکل ۲، سعی شده است تا با بزرگ و کوچک نشان دادن شکل‌های مربوط به هر مضمون، میزان تأثیر آن‌ها مشخص شود. برای نمونه، «آثار تاریخی به جای مانده از گذشته» و بعد از آن «حسرت‌ها، عجزها، نداشته‌ها» به ترتیب بیشترین تعداد اشاره را در مصاحبه‌ها داشته‌اند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بیشترین سهم را در ساختن تصاویر آینده در میان مشارکت‌کنندگان در این پژوهش به خود اختصاص داده‌اند. در ادامه، در مورد هر کدام از مضامین اصلی شناسایی شده، به اختصار توضیح داده خواهد شد.

اولین مضمون اصلی «آثار تاریخی به جای مانده از گذشته» نام گرفت. این مضمون از ۵ مضمون فرعی ساخته شده است که عمده‌ترین آن‌ها مضمون فرعی «گذشته راه آینده





است» است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود تمامی مضامین فرعی سازنده این مضمون، تصاویر آینده را به گونه‌ای به گذشته پیوند می‌دهند. به عبارت دیگر، این مضمون مشخص‌کننده نقش گذشته در ساخت تصاویر آینده است. اذعان به ناتوانی در نادیده گرفتن گذشته، عشق به گذشته و تمایل به ادامه آن، وفاداری به برخی مؤلفه‌های گذشته مانند ارزش‌ها و اقرار به نداشتن راهی جز امتداد گذشته، برخی از مهم‌ترین شاخصه‌های این مضامین اصلی هستند.

دومین مضمون اصلی «در راهی که دیگران قدم گذاشتند» نام گرفت. این مضمون از سه مضمون فرعی با نام‌های «تحصیل و باز هم تحصیل»، «کارخانه یا دانشگاه» و «مهاجرت» تشکیل شده است. در نگاه اول می‌توان این مضمون اصلی را حداقل با سه مضمون اصلی دیگر یعنی «آثار تاریخی به جای مانده از گذشته»، «وزن زمان حال» و «سایه جامعه» ترکیب کرد، اما وقتی به مضامین فرعی سازنده آن و گزاره‌های کلامی که این مضامین فرعی از آن‌ها ساخته شده‌اند دقت می‌شود، نتیجه‌ای که می‌توان گرفت این است که این مضمون، خود یک مضمون مستقل است که وجه تشابه مضامین فرعی آن، نه تأثیرپذیری از گذشته، نه وزن زمان حال و نه فشار جامعه، بلکه سهم همسالان است. در واقع ادامه تحصیل، مهاجرت و کار در کارخانه یا دانشگاه، بیشتر از آنکه یک نیاز درونی یا یک فشار بیرونی بر فرد باشند، جنبه تقلید و عقب‌نماندن از قافله را دارند.

سومین مضمون اصلی «وزن زمان حال» نام گرفت. هفت مضمون فرعی تشکیل‌دهنده این مضمون، همگی به نوعی تصاویر آینده را به مسائل جاری در زمان حال ارجاع می‌دهند. برای نمونه، وقتی مصاحبه‌شوندگان صراحتاً تصویر مثبتی از آینده ورزش کشور در ذهن دارند، این مسئله به خاطر مدال‌های ایران در المپیک ۲۰۱۲ لندن، راهیابی تیم ملی فوتبال ایران به جام جهانی ۲۰۱۴ برزیل و پیروزی‌های اخیر تیم ملی والیبال است. نگرانی‌های محیط زیستی و نگرانی‌های اقتصادی نیز از همین جنس هستند. همچنین، جنبش هم‌چنان در حال پیش‌روی زنان، مخصوصاً در مسائل اجتماعی که در چند سال اخیر پررنگ‌تر شده است، تصویری از آینده در ذهن جوانان می‌سازد که زنان را در صف‌های مقدم کارزارهای آینده ببینند.

چهارمین مضمون اصلی «حسرت‌ها، عجزها و نداشته‌ها» نام گرفت. این مضمون اصلی از ۷ مضمون فرعی ساخته شده است. ماهیت این مضمون بیشتر مربوط به شخصیت افراد است. به عبارت دیگر، تفسیر این مضمون و مضامین فرعی سازنده آن بیشتر مربوط به حوزه روان‌شناسی است. حسرت رسیدن به روزهای خوش و آرام، حسرت و ناتوانی در رسیدن به یک جامعه شاد، ترس از دست دادن عزیزان در حالی که نمی‌توان برای آن‌ها کاری کرد و موارد دیگر، از این دست هستند. در این مضمون تصاویر آینده بیشتر از آنکه جولانگاه رسیدن به چیزهای نو و بدیع باشد، محلی برای جبران نداشته‌ها و جلوگیری از وقوع حوادث بد هستند.



پنجمین مضمون اصلی «سایه جامعه» نام گرفت. این مضمون اصلی از دو مضمون فرعی به نام‌های «همه برابرند، جامعه برابرتر» و «تشکیل خانواده» ساخته شده است. این مضمون نشان‌دهنده نقش جامعه در ساخت تصاویر آینده است. در واقع برخی از تصاویر آینده با اثر جامعه تعدیل می‌شوند. برای نمونه، تصویری از آینده در ذهن مصاحبه‌شوندگان موجود بود که نشان می‌داد نقش مهم و بارزی در شکل‌دهی به تربیت فرزندانشان، برای جامعه قائل‌اند. ششمین مضمون اصلی «حدس‌هایی درباره آینده» نام گرفت. ۵ مضمون فرعی، سازنده این تم اصلی بودند. برخلاف مضامین اصلی که تاکنون بررسی شد، این مضمون به عنوان یکی از مضامین سازنده تصاویر آینده، خود حامل مسائلی درباره آینده است. به عبارت دیگر در اینجا گزاره‌هایی داریم که مربوط به درگیری فکری مصاحبه‌شوندگان با آن چیزهایی بودند که در آینده اتفاق می‌افتد و نه در گذشته و حال. با این وجود این تم نیز در حد پیش‌بینی‌ها و پیشگویی‌ها باقی ماند و به سمت آنچه واقعاً مطلوب تصویرسازی از آینده است، پیش نرفت. در واقع این مضمون نشان‌دهنده درگیری ذهنی جوانان با سوال «چه خواهد شد؟» و «چگونه می‌شود؟» است و با سوال «بهتر است چه بشود؟» یا گزاره «می‌خواهم کاری کنم که این یا آن بشود» که وجه کنشگری افراد را می‌سازند، ارتباطی ندارد.

هفتمین و آخرین مضمون اصلی، «فهم آینده» نام گرفت. این مضمون تنها از یک تم فرعی یعنی «نزدیک‌نه، ولی خیلی دور»، تشکیل شد. مهم‌ترین مسئله‌ای که این مضمون دربرمی‌گیرد، اشاره به این نکته است که آینده از منظر مصاحبه‌شوندگان آن چیزی بود که در فاصله زمانی بسیار دوری از آن‌ها قرار داشت. شناخت آن‌ها از این آینده به مدد داستان‌های علمی تخیلی و چنین چیزهایی شکل می‌گرفت و آن‌ها در ساخت آن هیچ نقشی نداشتند و حتی نگرانی از بابت آن هم حس نمی‌کردند. از منظر جوانان، جز این بازه زمانی یعنی جایی که آن‌ها قطعاً زنده نخواهند بود، آنچه اتفاق می‌افتد به نوعی حال بسیط است که آن‌ها نسبت به آن شناخت دارند، چون از قبل به وسیله فشار گذشته، شرایط زمان حال، جامعه، همسالان و نیازهایشان، برایشان تقدیر شده است و هیچ‌گیزی از آن ندارند.

#### ۴. بحث و نتیجه

گذشته‌گرایی و حال‌محوری موجود در تصاویر آینده‌های که در این پژوهش ارائه گردید، هرگونه ایده‌آلیسم آینده‌محور را تحت تأثیر خود قرار داده و رویا و امکان خلق آینده‌های بهتر را رد می‌کند. در این حالت به نظر می‌رسد که کیفیت قصدمندی و تصویرسازی جوانان از ناشده‌ها رو به زوال گذاشته، زندگی جامعه در ظرف زمانی اکنون محدود شده و هیچ‌پویایی برای تغییر در جامعه رخ نمی‌دهد. با تمرکز بر نتایج پژوهش به نظر می‌رسد که آینده‌های



مرجعی در بین جوانان وجود ندارد و آن‌ها نمی‌خواهند یا نمی‌دانند که می‌توانند به چیزی جز آینده‌های محتمل فکر کنند.<sup>۱۳</sup> به واقع آینده‌های محتمل از آنجا که ریشه‌هایی در گذشته دارند، از منظر جوانان آمده‌اند و اکنون در پیش چشمان آن‌ها قرار دارند؛ لذا در ساده‌ترین حالت به همین میزان دید از آینده اکتفا کرده و زحمت ساخت آینده‌های مرجح را به خود نمی‌دهند. به علاوه از منظر آنان، آینده پدیده‌های مشخص است و توسط معیارها و قراردادهای عام و شناخته‌شده موجود و بدون توجه ژرف و عمیق توصیف می‌گردد. اما از منظر ساختار نیز باید این نکته را یادآوری کرد که جنبه‌هایی از فرهنگ ایرانی که به نظر می‌رسد مربوط به تصاویر آینده‌اند، می‌توانند به راحتی به عنوان تصورات اسطوره‌ای از هویت، بدون رجوع به تصویری از آینده توصیف شوند. ساختارهای اجتماعی از نهادهای حکومتی گرفته تا نهادهای مدنی هیچ‌گونه تلاش آگاهانه‌ای برای آینده نکرده و در حمایت از تصاویر مخدوش موجود، تنها بر آن منابع تاریخی که به نظر می‌رسد از تفکرهای مطرح شده حمایت می‌کنند، تأکید دارند؛ در حالی که منابعی که با این سیستم انطباق نداشتند، نادیده گرفته شده‌اند. این توصیف کوتاه، پژوهش حاضر را بدان سو سوق می‌دهد که فرضیه‌هایی با مضمون زیر ارائه دهد که تصاویر آینده جوانان ایرانی ارتباطی عمیق با تجربه زیست آن‌ها در گذشته و حال داشته و جوانان توانایی کمی برای رویارویی در مورد یک آینده مطلوب و ایجاد گسست در وضعیت موجود به نفع آن وضعیت مطلوب دارند. اما قصور این دو، یعنی «عاملیت» و «ساختار» در نداشتن یک آینده مطلوب و مرجح در سطح جامعه، یکسان نیست. از نظر نگارنده بحث مربوط به ساخت تصاویر آینده را می‌توان در دو سطح مجزا و به صورت هم‌زمان پی گرفت. سطح اول، سطح نخبگان است. تنها نخبگان فکری جامعه هستند که می‌توانند بیرون از محدودیت‌های زمانی، در مورد کلان روندهای تاریخی بیندیشند. این فعالیت به هر حال یک فعالیت فکری و مربوط به نخبگان خواهد بود. در این سطح، نخبگان جامعه مسئولیت پرداختن به موضوعات بلندمدت و برنامه‌ریزی برای مسیر جامعه را بر عهده دارند. در سطح کلان یعنی در پروژه‌های ملت‌سازی، زمانی که یک کلان تاریخ، جامعه‌ای جدید را متصور می‌شود که بناست ایجاد شود، آنگاه ملزم

---

۱۳. آینده‌های محتمل (Probable Futures)، در کنار آینده‌های باورپذیر (plausible Futures)، آینده‌های ممکن (Possible Futures) و آینده‌های مطلوب (Preferable Futures)، انواع مختلف آینده هستند که در مخروط آینده‌ها در آینده‌پژوهی مورد بحث قرار می‌گیرند. در این بین، آینده‌های محتمل نزدیک‌ترین آینده‌ها به زمان حال هستند که تا حد زیادی ریشه در اکنون و گذشته دارند. فراتر از این آینده‌ها، آینده‌های باورپذیر و ممکن قرار می‌گیرند. برای مطالعه بیشتر ر. ک: وب‌سایت یادداشت‌های یک آینده‌پژوه، نوشته‌ای با عنوان: مخروط آینده‌پژوهی.



به داشتن یک طلایه‌دار هستیم. همان‌طور که پارتو<sup>۱۴</sup> و موسکا<sup>۱۵</sup> خاطر نشان ساخته‌اند، همیشه یک اقلیت وجود دارد که خواه به خاطر دلایل استعلایی، دلایل مبارزاتی یا به خاطر نظامی که به خودی خود این امکان را برای آن‌ها ایجاد می‌کند، دسترسی ویژه‌ای به واقعیت دارند. آن‌ها همان رهبران تاریخی جهان‌هگل<sup>۱۶</sup>، بادیه‌نشینان ابن‌خلدون<sup>۱۷</sup> و یا اقلیت خلاق توینبی<sup>۱۸</sup> هستند. سهیل عنایت‌الله می‌گوید که با داشتن دانش عظیم آرمان‌شهری است که تنوریسین‌ها قادر به بسیج فعال توده‌ها بوده‌اند و خاطر نشان می‌سازد که بدون طرح این ادعاها، تلاش‌های آن‌ها صرفاً فعالیت‌های روشنفکری بود. در این میان آینده‌پژوهان نیز چشم‌اندازهای بدیعی در اختیار ما می‌گذارند. آینده‌پژوهان با درک چگونگی ظهور و رشد جنبش‌های اجتماعی و خلق اسطوره‌شناسی‌ها، امیدوارند بتوانند دست به خلق سناریو بزنند و سپس حمایت عمومی از چشم‌انداز خود از آینده را به دست آورند. بعضی از آن‌ها حتی امیدوارند از فرایندهای منطقی برای خلق اسطوره‌شناسی استفاده کنند.

اما در ساحتی دیگر تمرکز بر فرد است. در این ساحت آنچه مد نظر قرار می‌گیرد ایجاد تصاویر مثبت در ذهن جوانان کشور از طریق برگزاری کارگاه‌های آینده<sup>۱۹</sup>، رسانه‌های جمعی، شبکه‌های اجتماعی و... است. آموزش در سطوح مختلف از دبیرستان تا دانشگاه و در سطح عامه مردم قطعاً می‌تواند از بروز آینده‌های بد جلوگیری کرده و مشوق و مروج بروز و ظهور آینده‌های مطلوب باشد. کما اینکه به مردم این قدرت را می‌دهد تا در ساخت تصاویر مطلوب از آینده مشارکت داشته باشند و برای انجام این وظیفه، هنر بهترین ابزار است. از آنجا که این پژوهش یک پژوهش توسعه‌ای با رویکردی کیفی بود و هدفش تعمیق شناخت جامعه و نه تعمیم نتایج به کل جامعه است، بایستی فرضیات ایجاد شده در آن در پژوهش‌های بعدی مورد آزمون قرار گیرند.

14 . Wilfred Pareto

15 . Gaetano Mosca

16 . Georg Wilhelm Friedrich Hegel

17 . Ibn Khaldun

18 . Arnold Toynbee

19 . Future workshop

## کتابنامه

- بل، وندل. ۱۳۹۲. مبانی آینده‌پژوهی. ترجمه مصطفی تقوی و محسن محقق. جلد ۱. تهران: انتشارات موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- پایا، علی و علیرضا همتی. ۱۳۹۶. «ارزیابی نقادانه روش‌شناسی‌های آینده‌نگاری و آینده‌پژوهی». *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*. سال ۷. شماره ۲۲. صص ۱۵۷-۱۸۴.
- سردار، ضیاء‌الدین. ۱۳۹۶. آینده: تمام آنچه اهمیت دارد. ترجمه محسن طاهری دمنه. تهران: انتشارات آینده‌پژوه.
- طاهری دمنه، محسن، علی اصغر پورعزت و محمد مهدی ذوالفقارزاده. ۱۳۹۴. «تأملی در مفهوم تصاویر آینده به مثابه ساخت هویت اجتماعی». *مطالعات ملی*. سال ۱۶. شماره ۴. صص ۶۱-۷۶.
- Aligica, Paul. D. 2011. "A critical realist image of the future Wendell bell's contribution to the foundations of futures studies". *Futures*. Vol. 43. pp. 610-617
- Kaboli, Seyedeh Akhgar and Tapio, Petri. 2017. "How late-modern nomads imagine tomorrow? A Causal Layered Analysis practice to explore the images of the future of young adults". *Futures*. Vol. 96. Pp. 32-43
- Morgan, Dennis. 2002. "Images of the future: A historical perspective". *Futures*. Vol.34. pp. 883-893.
- Rubin. Anita. 2013. "hidden, inconsistent, and influential: images of the future in changing times". *Futures*. Vol.45. pp.38-44.
- Taheri Demneh, Mohsen and Morgan, Dennis. 2018. "Destination Identity: Futures Images as Social Identity". *Futures studies journal*. vol. 22. No. 3. Pp. 51-64.
- Bell, Wendell and Mau, J.A. (Eds.). 1971. *The Sociology of the Future*, Russell Sage Foundation, New York.